

Дус множ. дусмі—годъ, асаа дус саві һіш—тяжелый это годъ; ца дуслі ділфунна нуні қур'ан—въ одинъ годъ я выучился читать куранъ; чун дус іллѣ бу—сколько лѣтъ тебѣ? Дусмі дїрзуніа саж һіт—годы съѣлъ онъ, т. е. не выросъ по годамъ; чун дуслі чаруакадѣ бу—черезъ сколько лѣтъ ты вернешься? Кудіа дуслізів вївімлѣ һіа—въ которомъ году случилось это? Чун дус һалав вївѣ һіа—сколько лѣтъ тому назадъ случилось это? Іш дус—въ нынѣшнемъ году; һур дус—въ будущемъ году.

Духу духудіш, духул, духулі—умъ, умный, умно; духул саж һіт—онъ уменъ; духудіш агу һузі—у тебя нѣтъ ума; духулі узѣлі, әйәәл вїрар—если умно жить, то хорошо бываетъ; һула гажлі духу вәәқїра ну—твое слово надоумило меня.

Духурі твор. духуалі, множ. духрі—буса; духрѣла ваші—ожерелье изъ бусъ.

Дуб—бѣгъ; дуб (или дубдіш) әһна саві һіш урчіла—хорошій бѣгъ у этой лошади; дублі урчі—быстрая лошадь; дублі һалашкунна ну һітіјніш—бѣгомъ опередилъ я его; —дубвәәқїс—пустить вскачь, продолж. дубвїқїс; дубвааа урчі—пусти вскачь лошадь; ца сабатла һујші дубвәәқїра урчі—цѣлый часъ дороги скакалъ я; һар варһі дубвїқүс урчі—наждое утро скачу я на лошади.—Дубукїс, дубд(в)укїс, дѣепр. прош. дубукуј, 3-е сир. побѣжать; вәһалїзішәһ дубукун һіт—онъ побѣждалъ въ лѣсу; дубукуј дїчу вәқїв һіт—побѣждавъ пришелъ онъ ко мнѣ, т. е. прибѣжалъ ко мнѣ.—Продолж. дубулкїс, дубд(в)улкїс, буд. дубуакас, 3-е л. дубулкан—бѣгать; әһлі дубвулкул урчі—лошадь съ хорошимъ бѣгомъ; һуд һәһніа вәлі, дїчу дубулкин—тебѣ надобность когда будетъ, обращайся ко мнѣ.

Дубрум (лір)—лѣто; дубрумліві агїлі саві арз—погода сдѣ-

лалась лѣтнею; дубрумла ваз вѣгвілі саві—наступилъ лѣтній мѣсяць; дубарті дубрум—жаркое лѣто; дубрумлізіу куліу ірус ну—лѣтомъ я живу дома.

Душван твор. душвај, род. душвѣ, множ. душванті—врагъ; душвандіш—вражда, душвандіш дѣрѣв ітіін нам—онъ оказалъ мнѣ вражду.

Душі душіу, душіусад и пр. на пастбище; урчі души вуѣа буні—отведи лошадей на пастбище; душірсад маза чарділі сарі—бараны возвращаются съ пастбища; душіуһні вѣрѣв мавалі—бараны дорогой паслись; ываніліу души вашані саж ііт—онъ ходитъ съ брюхомъ на пастбище, т. е. блюдолизъ; душірѣана—пастухъ крупнаго скота.

Е. е.

Еј—эй, междуметіе.

Елзис см. ајзис.

Елқис см. ајқис.

Елтіс см. ајтіс.

Ермені твор. ерменілі, род. ерменіла, множ. ерманті—армянинъ, говор. также ермані; ерманіла минѣ авіарар—у армянина нѣтъ постоянного жилища; ермані міз—армянскій языкъ.

Ерхвіс ад(в)ірхвіс, дѣспр. прош. ерхулли 1-е спр. (§ 159) подняться, взлѣзть; галгаліші ерхурра ну—я взлѣзъ на дерево; кончиться, діла мас авірхур—мое богатство кончилось, т. е. я разорился; авірхвікіс—кончить, діла анѣвуу авірхвікі буні—кончи мое дѣло.—Прод. архіс, ад(в)урхіс, буд. архас, 3-е л. архар—подниматься вверхъ, взлѣзать, һар варһі калһі архас ну—каждый день поднимаюсь я на крышу; архікіс—кончатъ, нуні авурхукулла һіш һѣнві—я кончаю это дѣло.

Ескі тюрк. старый, ескі душван—старый врагъ.

h. h.

Ҷаҳал—завтра; Ҷаҳал динқуш ирус ну—завтра я буду здѣсь;
Ҷаҳад вѣраши уус—до завтрашняго дня я останусь;
Ҷаҳажидвад вабибілі (или Ҷаҳажирвот вабибілі) вашін
бу дічут—начиная съ завтрашняго дня, приходи ко
мнѣ.

ѣаѣааа твор. ѣаѣај, род. ѣаѣа, множ. не употреб.—утро, ѣаѣааа укунна—утромъ я ѣлъ; ѣаѣај укунна—утромъ поѣлъ, т. е. позавтракалъ; ѣаѣа ваіі саві—утро наступило, подраз. здѣсь: время; ѣаѣа даііваала—утренняя молитва.

ѣæw ѣæwдіш—поспѣшность, спѣхъ, торопливость, ѣæwіа—спѣшный, ѣæwлі—спѣшно, скоро; ѣæwдіш агу діла—у меня нѣтъ спѣха, я не тороплюсь; ѣæwіа аѣвуq—спѣшное дѣло; ѣæwлі wаші—приходи скорѣе; ѣæwлі арqwæлла ну вазаліші—я спѣшу на базаръ; ѣæwēді йу іш варбі—поспѣшилъ ты сегодня, т. е. пришелъ ранѣе обыкновеннаго.

ѣі твор. ѣілі, род. ѣē—зовъ; йула ѣі арqіра нуні—твой зовъ услышалъ я; ѣііс—позвать, ѣіqwіс—звать; нуні ѣіwæqіра узі діла шулѣі—я повалъ брата къ себѣ.

ѣіvѣарі твор. ѣіvѣаллі, множ. ѣіvѣрі—воробей.

ѣіпц—порода, æйна ѣіпцла урчі—хорошей породы лошадь, æйна ѣіпцла адам'ілі—хорошаго происхождения человѣкъ, равно какъ и приличной наружности; ѣіпц агвар адам'ілі—человѣкъ неприличной наружности.

ѣумæй—пятница; общественная молитва по пятницамъ; ѣар ѣумæй варбі мисаітані wашус ну—каждую пятницу хожу я въ мечеть; недѣля, ца ѣумæй іішqуw уус ну—одну недѣлю здѣсь пробуду я.

3. в.

Заяā заяāдіш—худоба, слабость; заяа—худой, слабый; заялі—худо, слабо; аііруіē (см. аііруміē) заяāдіш агу іітіла—хотя былъ нездоровъ, но не похудѣлъ; ііш саѣат заяāвлі саві—эти часы испортились; ііт заяāілі сая—онъ испортился, т. е. развратился; æйна qwæвза заяāwæqіv іітііа—хорошаго человѣка погубилъ онъ.

Зэ н ё—бряцаніе, **зэ н ё'іс** — брягнуть; **зэ н ё'ік'wіс** — бряцать; **зэ н ё'зэ qіс** и **зэ н ё'і qіс** (дѣйств. знач.).

Зэ ё іп **зэ ё іпдіш**—слабость, **зэ ё іпді**—слабый, **зэ ё іпді**—слабо; **зэ ё іпдішлі ё іп ё іті wэ qіра** му—хворость наскутила мнѣ; **зэ ё іпкар**—хворый, **зэ ё іпкар урчі**—хворая лошадь.

Зен твор. **зеј**, род. **зё**, множ. **зенаві** и **зенті**—убытокъ, изъять; **хвалал зен вів нам ё ітізівад**—большой убытокъ произошелъ мнѣ отъ него; **діла зен агу буд**—отъ меня нѣтъ тебѣ вреда, убытка; **хвалал зен: вэ qів ё ітіп нам**—онъ мнѣ много повредилъ; **зё ё іанівар саві ё іт**—это вредное животное.

Зул нукар множ. **зудмукарті**—тиранъ, варваръ.

Зума **зумадіш**—густота, **зумал**—густой, **зумалі**—густо (не о жидкостяхъ); **вумал діріw вэ qів**—густое облако нашло; **ва ё зумадішлі ё іні шё вівудла**—отъ густоты лѣса не вижу я дороги; **зумал му ё ур**—густая борода; **зумалі вашулі саж ё іп ё іткү**—густо, т. е. часто ходитъ онъ туда.

Зур ё **зур ёдіш**—сырость, **зур ёді** или **зур ёя**—сырой, **зур ёлі**—сыро, **зур ёдішлі валкүј саві ё іп тал**—отъ сырости этотъ столбъ искривился; **зур ёя ді'**—всякое мясо, незаготовленное въ прокъ; **нава ёя зур ёді саж ё іт**—теперь онъ обновился.

Зур ёяв множ. **зур ёявті**—радуга; **зур ёяв ёаватулі саві**—радуга появилась; **зур ёявала ранг**—радужный цвѣтъ.

3. 3.

Зав (лір), множ. **завані**—дождь; **завлі урёулі саві**—дождь идетъ; **чэ ё зав дэ qів**—проливной дождь идетъ.

Зі (лір), твор. **зілі**, род. **зё**—соль; **зі ёадука нёрёіаі**—посыпать соль въ похлебку; **зілі ва ё унна ді'**—я посолилъ мясо (въ прокъ); **зу јіа**—соленный, **зу јдішлі вёрё**—

wic абірулла цаѣ—по причинѣ солености я не могъ
стѣсть хлѣбъ; зѣтимагвар нусіа—безсоленный сыръ; зѣ
ваѣіс или зімі ваѣwіс—посолить въ провъ; зілq, множ.
зілqані—солонка.

Зіхіні твор. зіхіj, род. зіхѣ, множ. зіхнуві—перекладина.

Зуврі множ. твор. зувра—небо, небеса; ам'ур зуврi—чистое
небо; ґагті зуврi—пасмурное небо; зувра йуѣуіа—небо
гремятъ, т. е. громъ гремитъ; зуврi діѣwѣјзiвад вулѣс
нуі арадіш—отъ хранителя небесъ прошу я себѣ
здравія, спасенія.

Н. н.

Н а w ā род. һawāа—воздухъ; һawāлішіввіт арсуллі саві ґані-
вар—птица полетѣла въ воздухъ; һawā—называется
теплый вѣтеръ, вредный для здоровья.

Н а w æ к æ с һадæкæс, һавæкæс — прогнать; куліwad һавæ-
кæра һіт нуі—я прогналъ его изъ дому.—Продолж.
һajкæс, һад(а)іkæс—прогонять, нуі һajkwæс Һазай,
сај чарсајрар—я прогоняю работника, а онъ возвра-
щается (см. wæкæс).

Н а w w a қ і с һардақіс, һаввақіс—выйти; ну һawwақіра куліw-
һад—я выпелъ изъ дому.—Продолж. һawіқіс, һардіқіс,
һаввіқіс, буд. һawіқус, 3 л. һawіқур—выходить.

Н а w һ ā қ і с һарһадақіс, һавһавақіс—спуститься, дувріwһад
дубѣ һавһавақіа—съ горы свѣгъ спускается; шулі-
зірһад шіа һарһадақіа—со скалъ спустилась вода.—
Продолж. һawһajқіс, һарһадіқіс, һавһавіқіс, буд. һaw-
һajқус, 3-е л. һawһajқур; ну һawһajқус һар варбі
дувріwһад бушачу—я каждый день спускаюсь съ горы
къ вамъ (см. һāқіс).

Н а w і б і с һардібіс, һаввібіс—истечь; шурај һаввібілі саві—
лужа вытекла; шатоли һawібілі сај һіт дæкілізіwad—
матеріей истекаетъ онъ изъ раны, т. е. у него изъ

раны идеть матерія; начам hawihāli тапізіс алвала htiin—разъ началъ говорить, остановиться не можетъ онъ.—Продолж. hawirhīs, harđirhīs, hawirhīs, буд. hawirhūs, 3-е л. hawirhūr—истекать, савукнуви harđirhūli сарі—вередѣ раскрываются, т. е. истекають матеріей.

hawcāqīs harsadaqīs, hawsavaqīs, дѣпр. прош. hawsāqili, 2-е спр., выставиться, hawsāqili saj hit ulqawсад—онъ выставился изъ окошка; hūчу hawsāqīs waqira ну—къ тебѣ показаться пришелъ я, т. е. тебя навѣститъ; hawsāqili hū—ты много выставляешься, т. е. много за что хватаешься.—Продолж. hawsajqīs, harsadiqīs, hawsaviqīs, буд. hawsajqūs, 3-е л. hawsajqūr—выставляться, выказываться; har musanīwсад hawsajqūr hit—изъ каждаго мѣста онъ выставляется, выказывается, т. е. вездѣ его видно.

hawukīs harlukīs, hawukīs, дѣпр. прош. hawukuj, 3-е спр., убѣжать; liziwad hawukun hit—онъ отъ меня убѣжалъ; hawukikīs—прогнать, нуні harđukukinna hit kulirad—я прогналъ ее изъ дому.—Продолж. hawulkīs, harlukīs, hawwulkīs, буд. hawulkas, 3-е л. hawulkan—убѣгать, ну hawsāqasli harđulkuli сарі hit—когда только я показываюсь, убѣгаетъ она.

hawuqīs harduqīs, hawwuqīs, дѣпр. прош. hawuqili, 2-е спр., повести, суѣур. hawuqira нуні—слѣпного повелѣя; діла урчі hawwuca hūnī—поведи мою лошадь.—Продолж. hawurqīs, harđurqīs, hawwurqīs, буд. hawurqus, 3-е л. hawurqu—вести, wajna hūnibad urкура hawwurqin—на дурной дорогѣ арбу вести, т. е. вести быковъ за ярмо.

hawlanqī см. anqī.

habātīs habadatīs, habawatīs, дѣпр. прош. habātuuli (1-е спр.) протянуть сверху внизъ; naē habawatī dīчу ул-

qavħad—протяни ко мнѣ руку изъ огня; ĩñññ ħaħadati ħaħaħiħiħad—протяни мнѣ яблоки съ дерева; kaħiħiħad ħaħaħava ħuñi nu—спусти меня съ крыши. Продолж. ħaħaħtić, ħaħad(в)aħtić, буд. ħaħaħtas, 3-е л. ħaħaħta—протягивать сверху внизъ.

ħaĵ междум. понуд. ġeħ!; ħaĵ wæqic—сдѣлать *ġeħ!*, т. е. погнать лошадей или двинуть арбѣ, вообще отправиться въ путь; уркура ħaĵ wæqira нуñи—я поѣхалъ на арбѣ; урчї ħaĵ wæqira—я погналъ лошадей; ħaĵ wæqili ariq-wæñña ну kaĵħi—я поспѣшно пошелъ домой; хвалаа ħuñi ħaĵ wæqira нуñи—я много пути прошелъ или переѣхалъ; хвалаа ku ħaĵ wæqira нуñи—много пашни вспахалъ я.—Продолж. ħaĵ iqic.—ħaĵic—гненьуть, ħaĵ iġwic—гнать.

ħaĵa род. ħaĵā, множ. ħaĵvi—веревка; ħiħala ħiħaħiħi ħaĵaħiħiħad урукħар—(послов.) кто видѣлъ змѣю, веревки пугается; ħaĵali ħiħin ħit ħuñi—связа его веревкой.

ħala ħalaħ, ħalaħsad и проч. (§ 170) впередъ; ħaħli—передомъ, дæħ ħaħli урæħ ħiħira ну—лицомъ впередъ упала я; ħalaħaħ, ħalaħaral, ħalaħaħ—давнїй, ħalaħaral ħaħmaġ sarri ħit ħila—она моя старинная подруга; ħalaħaħ aħira нуñи урчї—давно купилъ я лошадей; ħalaħla—надавна, ħalaħla урчї saħi ħiħ—надавна эта лошадь есть, и также: это прежняя лошадь; ħalaħiħ (р, в) находящїйся передъ кѣмъ-либо или впереди кого-либо, ħiħla урчї saħi ħit ħalaħiħ—чья лошадь та, которая впереди?; ħila ħalaħiħ aħaħiħli—находящїйся передо мною человекъ.—ħalaħwić, ħalaħ(в)uħić, дæпр. прошедш. ħalaħkuĵ, 3-е ср., опередить, ħila урчї ħalaħukuñ дуħли ħulaĵħiħ—моя лошадь на снaку опередила твою; продолж. ħalaħkić, ħalaħ(в)uħkić.—ħalaħwić, ħalaħ(в)uħić—поставить впередъ, varħiħić ħalaħuħiħa warħi—поставь бурку впереди солнца, т. е.

что-бы сдѣлать тѣмъ; продолж. *halarpic, halad(v)urpic*. — *hala awpic (halawpic), halad(v)upic* — поставить вверхъ впередъ, *adiru, haladuira* нуні *urcili* — божью посадилъ я впередъ на лошадь. — *halajhic, halad(v)ihic* — выйти впередъ, *huralad halajhira* ну — я вышелъ впереди войска. — *halahav* — начало весны. — *hishuw y'ni halav savi nam* — здѣсь пребываніе выгодно для меня. — *halawhawil, halarharil, halavhawil* — передовой, *halawhawil tuxum saj hit dila* — это мой ближайшій родственникъ; *chapkwā halawhawil sajri hit* — въ набогахъ онъ былъ передовымъ.

Һалак *halakdih* — торопливость, скорость, *halakil* — торопливый, скорый, *halakli* — торопливо, скоро; *halakivil qirar* — спѣшащій опасывается; ну *halakira* базалиші — я спѣшу на базаръ; *halakil urci* — горячая лошадь, *halakil adam'ili* — нилкій человекъ; *halak waqa hit huni* — поторопи его; *halakdilā adih ahiyu* — торопливость добра не приноситъ.

Һалжанā твор. *haljanāli*, род. *haljanāla*, множ. *haljuntī* — рай; *hit haljanā tiv* — этой рай, т. е. прекрасное мѣсто; *hit haljanāliziw saj* — онъ въ раю; *hirdawc haljanā* — рай-парадизъ, лучшее отдѣленіе.

Һалмаз, множ. *halmazuni* — другъ; *halmaz urqa ahibaјrar, hama sagal ahiba wira* — (послов.) хорошо, старый другъ, хороша новая шуба; *huni banar halmazdra nusha* — въ дорогѣ мы были спутниками; *hishila halmaz sari hit* — она его любовница или другъ; *halmazdih* — дружба, *halmazdih dawkira hitichu nuni* — я съ нимъ прервалъ дружбу; *halmaz ic* или *halmazdih dibic* — подружиться, *hitichu halmaz ira nu* или *hitichu halmazdih dibira nuni* — я съ нимъ подружился.

Һамад *hamadih* — легкость, *hamadil* — легкій, *hamadli* — легко; *hawpic hamadil saj hit* — его легко убить; *hamadli hu-*

ні а́кіра нуні—я легко (скоро) прошелъ дорогу; на-маддиш вігані сажіт—онъ любитъ покой, не любитъ утомлять себя работою.

На н наніл—мыслимый, ожидаемый; діла урділішів наніл сажіт—въ моемъ сердці памятный есть онъ, т. е. я его помню; па дус бу наніи ба́л'унна—цѣлый годъ я о тебѣ думала; на́нагвар валаһ—неожиданное несчастье; на́ніііс, на́ндіііс, на́мміііс (вм. на́нвіііс) вспомнить; ада на́нііів на́м—отець вспомнился мнѣ, т. е. я вспомнилъ объ отцѣ; на́нушіс, на́ндушіс, на́мушіс—напомнить, нуні на́ммушіра нитізі суніла за́ж—я ему напомнилъ его слово; на́ммушікіс—напомнить посредствомъ другого; на́ммій—понятіе, діла на́ммі-білізів нит урчі а́біна саві—по моему понятію эта ло-шадь хороша.

На на на—теперь, на́набарбі—отнынѣ, на́наба ваараші—до-сихъ-поръ, на́наба ваараші а́біна сажірі бу—до-сихъ-поръ ты былъ хорошъ. Вм. на́наба говорится также на́ба.

На р каждый, на́р адам'ілі па́зунібіра́р—не всякій чело-вѣкъ одинаковъ, на́р адам'іс дітіа арц—каждому че-ловѣку дай деньги (§ 50).

На ра к на́раkdіш—дальность, на́ракіл—дальный, на́раклі—далеко; на́раклі муса—дальнее мѣсто; на́ракла (вм. на́ракіл мус) адам'ілі—человѣкъ изъ дальнаго мѣста; на́раклі сажіт нуніа́зівад—онъ далеко отъ насъ.—на́ракіііс, на́раkd(в)ііс—удалиться, ніша́д на́ракііів нит—онъ удалился отсюда, продолж. на́ракірбіс; тоже значеніе на́ракіс; ніша́д на́ракіів нит—онъ удалился отсюда, продолж. на́ракірбіс.—на́раклівіс, на́раклі-д(в)уіс—остаться вдали, бу́зірад на́раклідуіс а́біра́р нит бу́нул—не можетъ вдали отъ тебя жить эта жен-щина (см. уіс).

Һарг Һаргдін—нагота, Һаргін—нагой, Һаргли—наго; Һаргли җаңули сәј һит—онъ ходитъ нагой; Һаргис—обнажиться—Һарг җәғис—обнажить; уңза Һарг дәғис—отворить дверь.

Һарза Һарзадин, Һарзал, Һарзали—просторный, обильный; Һарзал кәли сәви һиш—это просторный домъ; Һарзал җақак тив һитла—у него хорошія средства въ жизни онъ человекъ зажиточный; Һули Һарзали сәри—хлѣбъ дешевъ; қаца Һарзали сәви—шапка просторна; урқи Һарза җақа—будь весель.

Һарі—вотъ, ка, Һарі шиваика Һула урқи—вотъ, покажи свою лошадь, или покажи-ка свою лошадь.

Һарәудіца—всякій (§ 50).

Һаруш—брага (родъ пива).

Һачам—разъ, Һачам шиҗаира һит нуні—разъ видѣлъ я его; Һачамли таман аҗвирар һиш Һәенки—сразу не кончится эта работа; Һачамһи җағис җигулла Һучу—еще разъ въ тебѣ придти я хочу; Һачамалла әһина дів аҗвурәди Һуні нам—ни разу не сказалъ ты мнѣ хорошаго слова.

Һwi род. һwē (һір)—сѣмя; аңғә һwi—пшеничное сѣмя, навадалла һwi—морковное сѣмя; һwi дәһwис—носѣять сѣмя, һwi шідақів—сѣмя взойшло; һwi һивирдів һиттәла—пропало сѣмя ихъ, т. е. погибли они.

Һеһеј междом. удивленія.

Һih множ. һihәни—вдохъ; һih аҗқwәли сәви—вдохъ не идетъ, т. е. не могу вдохнуть; һih'иқwис—вдыхать; һih аҗрхур һигіла—вдохъ превратился у него, т. е. онъ умеръ.

Һиқ мѣстоименіе, служащее для указанія на предметы, находящіяся *вънѣ* говорящаго, твор. һиқин (іә), род. һиқила, множ. һиқді; һиқзуна—таковой, һиқ'әәј—такъ, һиқу—тамъ, һиқуw (р, в), һиқсад и проч. (§§ 48 и 188).

Ніа мѣстоименіє, указывающее на предметы, находящієся ближе къ тому, которому говорится, чѣмъ къ тому, который говоритъ, твор. *hāiia* (іні), род. *hāila*, множ. *hāidi*; *hāiuna*—таковой, *hāi'oa*—такъ, *hāiku* тамъ, *hāikuw* (р, в), *hāisad* и проч. (§§ 48 и 188).

Німі (лір), род. *hīmē*, множ. *hīmri*—гнѣвъ; урбл *hīmri* лір дішір—на меня гнѣвается много людей; да дівліші *hīmī* дукун діла—за одно слово я разгнѣвался; *hīmu*—гіс, *hīmd*(в)уііс, дѣепр. пром. *hīmu*іілі, 2-е сир., разгнѣваться, дуравад *hīmu*іілі *wa*іів—извѣ разгнѣвавшихся пришелъ онъ; *hīsh* аііауц наіінадац *hīmu*іів *hīt* діші—изъ-за этого діла разгнѣвался онъ на меня; продолж. *hīmur*гіс, *hīmd*(в)ургіс, буд. *hīmur*гус, 3-е л. *hīmur*гар—гнѣваться; ну шадіw уааслі, бунул *hīmdur*гар діші—когда я выхожу изъ дому, то жена гнѣвается на меня.

Нінта род. *hīntala*, множ. *hīntwī*—джейранъ.

Ніт мѣстоименіє, указывающее на предметы, находящієся въ безразличномъ разстояніи, какъ отъ говорящаго, такъ и отъ того, которому говорится, твор. *hitiin* (іні), род. *hitiila*, множ. *hiti*; *hitzuna*—таковой, *hit'oa*—такъ, *hitku*—туда, *hitkuw* (р, в), *hitsad* и пр. (§§ 42, 48, 188).

Ніх мѣстоименіє, указывающее на предметы, находящієся ниже говорящаго, твор. *hihiia* (іні), род. *hihila*, множ. *hihidi*; *hihzuna*—таковой, *hih'oa*—такъ, *hihku*—туда, *hihkuw* (р, в), *hihsad* и пр. (§§ 48 и 188).

Ніш мѣстоименіє, указывающее на предметы, находящієся ближе къ говорящему, чѣмъ къ тому, которому говорится, твор. *hihiin* (іні), род. *hihiila*, множ. *hihidi*; *hihzuna*—таковой, *hih'oa*—такъ, *hihku*—сюда, *hihkuw* (р, в), *hihsad* и пр. (§§ 48 и 188).

Нуву междум. ободренія.

Һуја междум. горя, ахъ! ахъ!; Һујис—застонать, Һујајкис—стонать.

Һунар род. Һуналла, множ. Һунарти—подвигъ, Һуналад Һунар вақис Һитин—великій подвигъ совершилъ онъ; Һар сіѣа Һунар лив Һузиз—на все есть у тебя искусство.

Һуні род. Һунё или Һуа, множ. Һундурі или Һуммі—дорога; ҺуніҺана дурауҺун. Һит—онъ пошелъ въ дорогу; Һуј-шіу сај Һит—онъ въ дорогѣ, Һујшіуил адамъли—дорожный человѣкъ; Һујшіуил адамъли вапфид вати—не задерживай дорожнаго человѣка; ҺѣҺуммі драв—добрый путь (множ.); Һунёгвар сај абѣурус Һуні—я не скажу неумѣстнаго слова.

Һунуѣ множ. Һунѣ—птица; Һунуѣли гідгара віруди сави—птица кладетъ яйца.

ҺурҺур род. ҺурҺулла, множ. ҺурҺурті—уздечка; ҺурҺур шѣвиҺа урчилиҺи—взвиздай лошадь; ҺурҺулла мірһ—удила.

П. б.

Па служитъ надставкой для множества глаголовъ, обозначающа движение или дѣйствіе сверху внизъ.

Паукис Һад(в)укис, дѣпр. прощ. ҺауҺуј (3-е спр.) сойти, перейти изъ верхняго мѣста въ нижнее; дувріуҺад Һадані ҺауҺун—съ горы спустился онъ въ ущелье; Һијзи ҺауҺун—онъ спустился въ воду; зі Һадука қаблізі—насыпъ соли на хлѣбъ.—Продолж. Һалкіс, Һад(в)уліс, буд. Һалкас, 3-е л. Һалкан—сходитъ, спускается; дурҺи ҺаууаҺули сави мѣлизиҺад—дѣти скользятъ по льду внизъ; Һуамри ҺаууаҺули сари ҺалпірҺад—отверстія продолжались въ крышѣ, т. е. крыша продрывилась.

Паушіс Һад(в)ушіс, дѣпр. прощ. Һаушіли, 2-е спр., повалять, галга Һаушіра Һуні—я орубить дерево; убитъ,

hitiini adam'ili hawshis—онъ убилъ: человека; wifli hawshis dla unci—волокъ зарѣзалъ моего быка; wajna awshuqlizi hawshira huwi nu—въ дурное положеніе поверить (стянуть) ты: меня; hawshni—убійство.—Прод. harshe; had(w)urshis; буд. harsus, 3-е л. harsu—валить, убивать, hamiwarti hadurshani saj hit—убивающій звѣрей человекъ есть: этотъ; т. е. онъ охотникъ.

Баіс бааіс, баваіс, дбспр. прош. баілі, 2-е спр., дойтэ;
ну баіра кажбі—я дошелъ до дому; була хавар баваів
дичу—звѣстіе отъ тебя дошло до меня; дуба баваів
нушачу—силы дошелъ до насъ.—Продолж. бајіс, ба-
діс, бавііс, будущ. бајус, 3-е л. бајур—доходитъ,
бурава бавіулі саві шілізі—войско доходитъ до аула;
наей бавіулі саві бінзі—рука достаеъ до родника,
т. е. до мѣста, откуда бьетъ вода.

hāic (не мѣн.), дѣспр. прош. hāilī, 2-е спр., свести; kīwnī hāira dāhāekāes nuṇī—я свелъ барановъ драться; hāj'o-anti viḡlizi hāira nuṇī—скотину въ стадо пустилъ я; viḡri hāa—выставъ свидѣтеля; qwāert hāic—глотнуть. —Продолж. hāj'ic (не мѣн.), буд. hāj'us, 3-е л. hāj'u—сводитъ; har hārhi muṣuḡ hāj'u hītiṇ duriḡwā—каждый день заставляеть онь бороться мальчика; qwāert hāj'ic—глотать.

Һаҗзіс Һад(ә)һіс, дѣспр. прош. Һаҗулли, 1-е спр., стать, по-
вернуться, дѣчувѣб. Һаҗзі—повернись ко мнѣ или стань
лицомъ ко мнѣ; па мусані Һаҗулли уін—останься на
мѣстѣ.—Продолж. Һелзис, Һад(ә)һізис, буд. Һелзас, 3-е л.
Һелзан—стоитъ, Һуравъ Һалъ Һелзас ну—я стою вне-
реди войсн; Һар дубі Һараулъ Һелзулла ну—каждый
вечеръ караулю я.

hājhis hādīs, hāvis—подпастъ, подвергнуться, ну hīnḥiti
hājīra—я подвергся досадѣ, жанѣуш shawhād hājīmī
sai—десятиш облодѣи нуть. Вообще имѣеть значеніе

перехода сверху вниз; каршав'хад ба'шлі. ва'діра бучу
ну—съ верхняго конца аула притянь дъ въ тебъ; піл-
та ба'влі саві діла урні—справа съ тѣла моя дошадъ.
—Прод. ба'рсіс, бад(в)дріс, міскін ба'рулі са'ј нит—
онъ бѣднѣетъ, т. е. нѣтъ богатаго превращается въ
бѣднаго.

На жієс бад(в)ірієс, двєнр. прош. бажіні, 2 сир., участь, чарт-
лізі бажіра ну—въ гравь упалъ я; wajti dawgalizi
бажів hit—въ дурное дѣло попалъ онъ; положи,
іваііа. бwaeri бажіра нуні—умершаго положилъ я въ
могилу; qwan'ani бадіаа бінді іааііі—положи эту
матерію въ сундукъ.—Продолж. бербіє, бад(в)ірбіє,
буд. бербіус, 3-е л. бербур—падать, бадірбул урчі саві
hit—это падающая лошадь, т. е. слабая на ноги;
власть, арц. бадірбієс айна саві һіи кіса.—хорошъ
этотъ конелекъ, чтобы власть въ него деньги.

Бајіс бадіс, бадіс, дѣспр. пром. бајілі; 3-е ср., сѣсть, уталіші бајі—сидѣ на стулѣ; уста ісіс бајілі; саж баенілі—мастеръ началъ (сѣл) работать; бунул бадіс—жениться, бунул бадіра нуніла женился; бунул бадіа буні—женись ты; буні бунул баді'аі; абаабіра нуні—я не зналъ, что ты женился; бунул баді'ні—женитьба; бајікіс, бад(э)ікіс—посадить; барбајіші бајікіра нтііи ну—на каменъ досадила оня мена.—Продолж. бар'іс, бад(в)іріс, буд бар'ус, 3-е л. бар'ур—сидится; бар барбі; балгаліу бар'ур нит—каждый день садится онъ подъ деревомъ барбі; абукулбілі ісіс бар'ус ну—съ восходомъ солнца начинаю (сажусь) и работать; бунул бадір'іс—жениться многократно; вакил буні бадір'аі саж нит—онъ много женатый человекъ, т. е. онъ много разъ женился.

Бајсіе, ба(в)сіе, хвспр.прш. бајсуј; 3-анспр., лачъ, бајсін
вуршаві-лагъ на тофисъ. Келсіе, ба(в)ксіе, буд.

Белсас, 3-е л. Белсан—ложиться, дуїлі бәсәлі белсан
hit—вечеромъ рано ложитомъ онъ!

Бәкис бад(в)акис, дбепр. прощ. бәкәлі, 2-е спр., положить
сверху, внияз, мсәңи бадаңа арц—положи деньги въ
карманъ; waj'lyu баваңа тапанҗа—заткни за поясъ
пистолеть.—Продолж. бәкис, бад(в)акис, буд. бәкүс,
3-е л. бәкү—власть; хунҗани бәкүс фәңкә нуңи—
въ сумы владу я матерію.

Бәкәс бад(в)әкәс, дбепр. прощ. бәкәли, 2-е спр., вбить
внияз; урәк бәрда бәвәкәс—збей колы (или гвоздь)
для веревки; туңли бәна бәкәли iwhiv hit—имъ ны-
стрѣляли изъ пушки, т. е. зарядивъ имъ пушку; са-
галі бәвәкәсәл бәрун—вновь отчеканенная монета;
бәвәкәсәл тавтар—печатная нитка; урцүз бәдәкәс—
разрубить дрова; бәвҗи бәвәкәс—землю (разжиженную)
положить въ стѣну, вмѣсто известкового раствора.—
Прод. бәкәс, бад(в)әкәс, буд. бәккәс, 3-е л. бәк-
кәс (§ 158) вбивать; булди бәккәсәл сәри hitin—
онъ вбиваетъ колы; җәлҗи сәлә кәбәккәс—на слово
клина не обмань, т. е. не привиравайся къ каждому
слову. Вмѣсто бәкәс говорится также бәкәс.

Бәкис дбепр. прощ. бәкү, 3-е спр., срѣзать; дй бәлҗи вйр-
җис—отрѣжь мяса, чтобы жарить.—Продолж. бәкис,
буд. бәкәс, 3-е л. бәкә—срѣзывать.

Бәкис дбепр. прощ. бәкү, 3-е спр., остаться, дуї була
куліу бәлүнна ну—вечеромъ въ твоёмъ домѣ остался
я.—Продолж. бәкис, буд. бәкәс, 3-е л. бәкән—оста-
ваться, муртама бәләв бәкән hit урц—всегда назади
остается эта лошадь.

Бәкәли—по причинѣ; урудулбәкәли бәвәру бйрбәдйар—
(послов.) по той причинѣ, что груститъ, жизнь долгою
не становится; дйк дйкәлбәкәли вәллі айлумсар—отъ
тяжести вѣсна верблюды не устанутъ; һин айлумдә-

Баллі вақилла ну—по причинѣ этого дѣла, т. е. за этимъ дѣломъ пришелъ я.

Памба род. памбѣ—пѣна; памбалі дигулі сарі харуш—брага пѣнится; урчі памбалі вігулі саві—лошадь въ мылѣ, т. е. испотѣла.

Панѣ панѣдіш, панѣа, панѣлі—синій, голубой, сѣрый; зуверѣла панѣдіш—синевя небесь; панѣа пулні—голубые глаза; панѣа урбу—синее море, панѣа урчі—сѣрая лошадь; панѣіс—посинѣть.

Пар твор. баллі, множ. барані—нижняя оконечность, ёінѣа пар—оконечность кинжала, палтѣлла пар—пола платья, шѣ баллішіу сај діла уїшвѣл—на концѣ аула находится мой кунакъ; ёінѣа пар вуцікіра арціл нуні—я обдѣлалъ нижній конецъ кинжала въ серебро; суѣван барвѣкѣ—отрѣжь полу чернесски; шѣ барвѣкѣлі вақіра ну—я пришелъ по краю селенія; бівібіла барвѣкѣра нуні—я попалъ въ нижнюю часть мишени.

Парваіс пард(в)іс, дѣепр. прош. парваілі, 2-е спр., спросятъ; діла узілізі парваірі бу нуні—своего брата я спросилъ о тебѣ; бу нуні парваісіс љунав луғас—на твой вопросъ я дамъ отвѣтъ.—Продолж. парііс, пард(в)ііс, буд. паріус, 3-е л. паріу—спрашивать, бу паріурі нуні урбілізі—я спрашиваю о тебѣ народъ; барвіулі ваһурра һіш калі нуві—разспрашивая, узналъ я этотъ домъ.

Парһіс дѣепр. прош. парһулі, 1-е спр., просѣять, наннзаті, парһурті дару—просѣянный порошокъ; парһурті сувбѣенті—наннзанныя четки.—Продолж. парһіс, буд. парһас, 3-е л. парһар (парһа).

Партіс дѣепр. прош. партілі, 2-е спр., налить, шін партѣа гаѣѣбана—налей воды въ кувшинъ, шін дура партѣа—вылей воду, шін шібарта нѣѣваші—налей воду на руки; дуйнапартіс—влиять; һі' партѣан—молочникъ, барақи

Бартан—сосудъ для вливанія водки; дѣкіа зав Бартів зувра—большой дождь пролился съ неба.—Продолж. Бартіс, буд. Бартус, 3-е л. Бартур (Барту)—лится; зав Бартулі сарі іш варбі варбі—дождь льетъ цѣлый день, Бѣрбіуі Бартулла нуні—я лью пуля.

Бѣсіс (не мѣн.), дѣепр. Бѣсілі, 2-е спр., снять; піша Бѣса урқушівѣад—сними бутылку съ полки; Булі Бѣсів іт урчілі діла—эта лошадь глазъ мой сняла, т. е. не могу насмотрѣться на нее.—Продолж. Бѣсіс, буд. Бѣсус, 3-е л. Бѣсу—снимать; муртадла Бѣрді Бѣсу діла шінқан—безпрестанно рѣва сноситъ мою мельницу.

Бѣтѣа покатый; Бѣтѣадіш—покатость, Бѣтѣаі—покато; Бѣтѣадіш ваіа саві урчіліс—покатость затруднительна для лошади; Буні Бѣтѣаі саві—дорога идетъ покато; Бѣтѣа аріқуаі іт—онъ пошелъ вниъ.

Бѣтіс Бад(в)атіс, дѣепр. Бѣтулі, 1-е спр., посадить; қуқаліші Бѣтурра нуні Була дурбіжѣ—я посадилъ на колѣна твоего ребенка; Кѣжіші Бѣтіс—жениться, Кѣжіші Бѣдатіс—выдать за-мужъ, Кѣжіші Бѣдатурра нуні рурсі я выдамъ дочь за-мужъ; ну. Кѣраул Бѣтурра Бѣкімі начальникъ назначилъ меня въ Кѣраул.—Продолж. Бѣтіс, Бад(в)атіс, буд. Бѣтас, 3-е л. Бѣта—сажать; дічу варх Бѣтарі Бу қабліші—съ собой вмѣстѣ сажаю тебя за хлѣбъ, т. е. я кормлю тебя; муртадла Кѣжіші Бѣтіс абірус нуні Бу—всегда женить не могу я тебя (свадьбы и разводы у горцевъ достигли крайняго упрощенія: все дѣло въ деньгахъ).

Бѣкѣс см. Бѣкѣс.

Бѣкіс (не мѣн.), дѣепр. прош. Бѣкілі—кончиться, ітіла аібуқ Бѣкілі саві—его дѣло кончилось; іт Бѣків—онъ кончился (т. е. умеръ или несправимъ); продолж. Бѣкіс, буд. Бѣкус, 3-е л. Бѣкур (Бѣку).

Ĥāqis (не мѣн.), дѣпр. прош. **Ĥāqułı**, 1-е спр., насыпать, гавлагаві **Ĥāqı** анѣ—насыпъ въ мѣшокъ пшеницы.—Продолж. **Ĥalqis**, буд. **Ĥalqas**, 3-е л. **Ĥalqa**—насыпать; **ĥıñ** **Ĥaplı** **Ĥana** **Ĥalqın** **Ĥulı**—въ этотъ мѣшокъ насыпай зерно.

Ĥāqis **Ĥad(v)æqis**, дѣпр. прош. **Ĥāqılı**, 2-е спр., сдѣлать сверху внизъ; **ĥıtıñ** **ĥınĥiti** **Ĥæqıra** ну—онъ притѣснилъ меня.—Продолж. **Ĥajqis**, **Ĥad(v)iqis**, **ĥıtıñ** **ĥınĥiti** **Ĥajqułla** ну—онъ меня притѣсняетъ.

Ĥæĥas дѣпр. прош. **Ĥæĥalı**, 2-е спр., (§ 144) проглотить; авзур **qaf** **Ĥæĥav** **ĥıtıñ**—цѣлый хлѣбъ проглотилъ онъ; **гамі** **Ĥæĥav** **Ĥurtmalı**—китъ проглотилъ лодеу; **урĥулі** **Ĥæĥav** **ĥit**—въ морѣ утонулъ онъ; **гванзалі** **Ĥæĥavi** **Ĥu**—да поглотитъ тебя земля.—Продолж. **Ĥajĥas**, буд. **Ĥajĥwas**, 3-е л. **Ĥajĥwar** (§ 158).

Ĥelkwis **Ĥad(v)ılkwis**, дѣпр. прош. **Ĥelquj**, 3-е спр., (§ 159) написать, **vızamlıvı** **Ĥelkwava** ну—запиши меня въ войско; знач. тоже, что **ılkwis**.—Продолж. **Ĥalukis**, буд. **Ĥalukas**, 3-е л. **Ĥaluka**—писать; **мурталла** **діла** **урĥілізі** **Ĥelqujri** **Ĥu**—ты всегда въ моемъ сердцѣ, т. е. я о тебѣ всегда помню.

Ĥerxwis **Ĥad(v)irxwis**, дѣпр. прош. **Ĥerxułı**, 1-е спр., спуститься, **дувуллішіwĥad** **Ĥerxurra** ну—я спустился съ горы.—Продолж. **Ĥarxis**, **Ĥad(v)urxis**, буд. **Ĥarxas**, 3-е л. **Ĥarxar**.

Ĥis спрягается, какъ **fis**; когда обращено въ 3-му лицу, то замѣняется черезъ **yĥis** (д, в), § 154, повести; **вуні** **Ĥud** **ĥılla** **ĥıñ** **урчі**—я привелъ въ тебѣ эту лошадь; **Ĥучу** **warx** **ĥa** **ĥıñ** **вазалліші**—поведи его съ собою на базаръ; **дурĥwæ** **yĥa**—отведи ребенка.—Продолж. **iĥis** (д, в), буд. **iĥus**, 3-е л. **iĥu**—водитъ; **нуні** **душі** **діĥус** **Ĥула** **маза**—я вожу на пастбище твоихъ барановъ.

Ѓу ну л твор. **Ѓу ну ј**, род. **Ѓу нwā**, множ. **Ѓу нi**—женщина, жена; **Ѓу нwā** палтар—платье жены, **Ѓу ну л** палтар—женское платье; **шiрiрiл** **Ѓу ну л**—замужняя женщина; **шiрeлiдiқwәнiл** **Ѓу ну л**—незамужняя женщина; **гaм'a** **Ѓу ну л**—вдова; **Бeлчy** **Ѓу ну л**—беременная женщина; **Кaмблa** **Ѓу ну л**—распутная женщина.

Ѓу н чa **Ѓу нчaдiш**—плохость, **Ѓу нчa**—плохой, **Ѓу нчaлi**—плохо (говор. только о мужчинѣ и о пѣтухѣ); **Ѓу нчa** **дaгwа**—плохой пѣтухъ! Упрекъ мужчинѣ, который преимущественно занимается женскимъ дѣломъ; **Ѓу нчaдiш** **мaдiқуд** **Ѓу нi**—не будь бабой.

Ѓу рa **Ѓу рaдiш**—пѣшеходство, **Ѓу рaл**—пѣшій, **Ѓу рaлi**—пѣшкомъ; **дaқлiшiввiт** **Ѓу рaдiш** **aлiнa** **сaвi**—по узкой дорожкѣ пѣшеходство хорошо, т. е. лучше пѣшкомъ, чѣмъ верхомъ; **Ѓу рa**—пѣшій, множ. **Ѓу рaвi**, **Ѓу рaвi** **вaқiв**—пѣшие пришли; **Ѓу рaтi** **урбi** **вaқiв**—пѣшие люди пришли; ну **Ѓу рaлi** **wашус**—я пойду пѣшкомъ; **Ѓу рaј** **hиc**—спѣшиться, **дiчy** **Ѓу рaјhи** **Ѓу**—у меня спѣшсья, т. е. остановись у меня; ну*n*i **Ѓу рaвaеқiрa** тоже, что и ну **Ѓу рaјhиpа**; **урчiлiшiwлaд** **Ѓу рaвaеқiрa** **hиt** ну*n*i—я его спѣшилъ съ лошади; **дiлa** **узiлa** **мyсанi** **Ѓу рaвaеқiвiллi** **Ѓу**—на мѣстѣ моего брата ты спѣшился, т. е. я тебя считаю за брата.

Ѓ. Ѓ.

Ѓa wа твор. **Ѓa wалi**, род. **Ѓa wā**, множ. **Ѓa wнi**—рубашка, **Ѓa wа** **шiлāhи**—надѣнь рубашку, **Ѓa wа** **шiвaвaтi**—сними рубашку.

Ѓa л твор. **Ѓa ј**, род. **Ѓā**—насилие; **Ѓa ј** **aсiв** **дiзiрaд** **hиtиiн** **apц**—онъ насильно взялъ у меня деньги; **Ѓa ј** **дуцiлi** **сарi** **hиtиiн** **hиt**—онъ ее изнасиловалъ; **дiлa** **урчiлi** **Ѓa л** **вaеқiв** **Ѓу лaјшi**—моя лошадь опередила твою.